

Алаш қозғалысының қалыптасу эволюциясы

ЖАРИЯЛАНДЫ
14.06.2025

СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/180654/>

Авторлар: **Айтқали Дилназ, Акрамашев Айбат**

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Зерттеу Университеті

Аннотация: Алаш қозғалысы қазақ тарихындағы ең маңызды ұлт-азаттық қозғалыстардың бірі болып табылады. XX ғасырдың басында пайда болған бұл қозғалыс қазақ халқының ұлттық санасының оянуы, саяси ұйымдасуы және тәуелсіздікке ұмтылысының нақты көрінісі болды. Алаш қозғалысы тек саяси ұйым ретінде ғана емес, сонымен қатар қазақ ұлтының интеллектуалдық, мәдени және рухани дамуының символы ретінде тарихта қалды.

Тарихи алғышарттар: Алаш қозғалысының пайда болуы XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамында болған түбегейлі өзгерістермен тығыз байланысты. Ресей империясының отарлау саясаты нәтижесінде қазақ халқы өзінің дәстүрлі тіршілік жүйесін, жер иелігін және ұлттық дәстүрлерін жоғалту қаупімен бетпебет келді. Столыпин аграрлық реформасы қазақ жерлерінің ауқымды тәркіленуіне алып келді, бұл халықтың наразылығын тудырды. Осы кезеңде қазақ зиялылары арасында ұлттық сана-сезім күшейе бастады. Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаев, Ахмет Байтұрсынов, Әлихан Бөкейханов, Міржақып Дулатов сияқты ағартушылар қазақ халқын білім мен ағартумен қаруландыру, ұлттық құндылықтарды сақтау қажеттілігін алға тартты. Олардың қызметі Алаш идеологиясының қалыптасуына негіз болды.

Алаш партиясының құрылуы: 1905 жылғы революция қазақ ұлтшылдарына саяси қызмет жүргізу мүмкіндігін берді. Алғашқы қазақ газеттері мен журналдары пайда болды, олар ұлттық мәселелерді көтеріп, халықты ұйымдасуға шақырды. 1906 жылы қазақ зиялылары Ресей Думасына өз өкілдерін жіберуге мүмкіндік алды. 1917 жылдың наурызында Ресей империясының құлауынан кейін қазақ ұлтшылдары үшін тарихи мүмкіндік туындады. Сол жылы шілдеде Орынборда өткен Бүкілқазақ съезінде “Алаш” партиясы ресми түрде құрылды. Партияның басты мақсаты қазақ халқының ұлттық мүддесін қорғау, автономия алу және демократиялық құрылыс орнату болды.

Алаш Орда автономиясы: 1917 жылдың желтоқсанында Орынборда өткен Екінші Бүкілқазақ съезінде тарихи шешім қабылданды – “Алаш” автономиясы жарияланды. Бұл

қазақ тарихындағы алғашқы ұлттық мемлекеттік құрылым болды. Алаш Орда үкіметінің басшысы болып Әлихан Бөкейханов сайланды. Алаш Орда автономиясы қазақ жерлерін басқарудың жаңа принциптерін енгізуге тырысты. Үкімет білім беру жүйесін дамыту, ұлттық мәдениетті қолдау, экономиканы көтеру бағдарламаларын іске асыруға күш салды. Алаш Орда Конституциясы дайындалды, ол демократиялық принциптерге негізделген болатын.

Идеологиялық негіздері: Алаш қозғалысының идеологиясы бірнеше негізгі принципке негізделді. Біріншіден, ұлттық бірегейлік пен мәдени дәстүрлерді сақтау. Қазақ тілін, дәстүрін, діни сенімін қорғау партияның басты міндеттерінің бірі болды. Екіншіден, демократиялық құндылықтарды ілгерілету. Алаш көшбасшылары еуропалық демократиялық институттарды қазақ қоғамына енгізуге тырысты. Үшіншіден, білім мен ағартуды дамыту. Алаш қозғалысы қазақ халқының сауатсыздығын жою, заманауи білім беру жүйесін құру мәселелеріне ерекше көңіл бөлді. Төртіншіден, экономикалық дамуды қамтамасыз ету. Қазақстанның табиғи ресурстарын ұлттық мүдде үшін пайдалану идеясы Алаш бағдарламасының маңызды бөлігі болды.

Азамат соғысы кезеңі: 1918-1920 жылдар Алаш қозғалысы үшін сынақ кезеңі болды. Ресейде азамат соғысы басталғаннан кейін Алаш Орда үкіметі күрделі саяси таңдау жасауға мәжбүр болды. Бастапқыда ақ гвардиялармен одақтасқан Алаш көшбасшылары кейіннен кеңес билігімен келіссөздер жүргізуге мәжбүр болды. Осы кезеңде Алаш қозғалысы ішкі дауларға тап болды. Кейбір мүшелер радикалдық ұстанымды қолдаса, басқалары ымыраласу жолын таңдады. Бұл жағдай қозғалыстың бірлігін әлсіретті.

КІРІСПЕ

1. Зерттеу тақырыбының өзектілігі

Қазақстан Республикасының тәуелсіздігі жарияланғанынан кейін отандық тарихнамада ұлттық-азаттық қозғалыстардың тарихын объективті зерттеу мәселесі ерекше өзектілік танытты. Осы тұрғыда ХХ ғасырдың басындағы Алаш қозғалысы қазақ халқының ұлттық санасының қалыптасуы мен мемлекеттік дәстүрлердің дамуындағы ерекше орынға ие болып табылады.

Алаш қозғалысын зерттеудің өзектілігі бірнеше негізгі факторлармен айқындалады. Біріншіден, қазіргі кезеңде Қазақстан мемлекетінің ұлттық идеясын нығайту, патриоттық тәрбие беру мәселелері алдыңғы қатарға шығарылған жағдайда, тарихи тәжірибені дұрыс түсіну және бағалау маңызды болып табылады. Алаш қозғалысы қазақ халқының өзіндік мемлекеттілік құру тәжірибесінің алғашқы нысаны ретінде қарастырылуы тиіс [1, 276] .

Екіншіден, заманауи Қазақстанда демократиялық институттардың дамуы, ұлттық құндылықтар мен еуропалық либералды идеялардың синтезін табу мәселелері тұрған кезде, Алаш көшбасшыларының теориялық мұрасы мен практикалық тәжірибесі зерттеудің ғылыми-теориялық маңыздылығын арттырады.

Үшіншіден, кеңес дәуірінде идеологиялық себептермен объективті зерттелмеген Алаш қозғалысының тарихы мен мұрасын ғылыми тұрғыдан қайта қарау, тарихи шындықты

анықтау міндеті тұр. Бұл зерттеу отандық тарихнаманың дамуына қажетті үлес қосуы мүмкін [2, 42 б] .

2. Зерттеу мәселесінің қойылуы

Алаш қозғалысы туралы зерттеулердің негізгі мәселесі оның пайда болу себептері, қызмет ету механизмдері, идеологиялық негіздері мен практикалық қызметінің нақты сипатын анықтаумен байланысты. Ұзақ уақыт бойы кеңес тарихнамасында Алаш қозғалысы “буржуазиялық-ұлтшылдық” қозғалыс ретінде бағаланып, оның конструктивті жақтары жасырылды.

Тәуелсіздік жылдарында жүргізілген зерттеулер Алаш қозғалысын қазақ халқының ұлттық-азаттық күресінің маңызды кезеңі ретінде бағалауға мүмкіндік берді [3, 55 б]. Алайда әлі де болса қозғалыстың кейбір аспектілері толық зерттелмеген. Атап айтқанда, Алаш идеологиясының қалыптасу процесі, оның қазақ дәстүрлі саяси мәдениеті мен еуропалық либералдық идеялардың синтезіндегі ерекшеліктері, Алаш Орда үкіметінің нақты қызмет ету тәжірибесі мен оның қазақ қоғамына тигізген ықпалы толыққанды зерттеуді қажет етеді.

Сондай-ақ Алаш қозғалысының азамат соғысы жағдайындағы саяси ұстанымы, кеңес билігімен келіссөздер жүргізу тәжірибесі, қозғалыстың ішкі дифференциациясы мен идеологиялық дауларының сипаты дәл анықталуды қажет етеді. Бұл мәселелердің шешілуі Алаш қозғалысының тарихи мәнін объективті бағалауға мүмкіндік береді [4,134 б] .

3. Зерттеу мақсаты мен міндеттері

Зерттеудің негізгі мақсаты Алаш қозғалысының қазақ халқының ұлттық-азаттық күресіндегі орны мен рөлін жан-жақты талдау, оның пайда болу себептері мен дамуының негізгі кезеңдерін анықтау, сондай-ақ қазіргі Қазақстан мемлекетінің қалыптасуындағы тарихи маңызын бағалау болып табылады [5,67 б] .

Қойылған мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

Алаш қозғалысының пайда болуының тарихи алғышарттары мен әлеуметтік-саяси факторларын зерделеу. Бұл міндет XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамындағы өзгерістерді, Ресей империясының отарлау саясатының ықпалын, қазақ зиялылығының қалыптасу процесін талдауды қамтиды.

Алаш қозғалысының идеологиялық негіздерін жүйелі түрде зерттеу. Мұнда қазақ ағартушыларының теориялық мұрасы, еуропалық либералдық идеялардың рецепциясы, дәстүрлі қазақ саяси мәдениеті элементтерінің синтезі сияқты мәселелер қарастырылады [6,85 б] .

Алаш партиясының ұйымдық құрылымы мен қызмет ету механизмдерін талдау. Бұл міндет партияның құрылу процесін, басшылық құрамын, бағдарламалық құжаттарын, пропаганда әдістерін зерттеуді көздейді.

Алаш Орда автономиясының құрылуы мен қызмет етуінің тарихын зерделеу. Мұнда автономияның жариялану жағдайлары, конституциялық негіздері, басқару жүйесі, іс жүзіндегі қызметі мен кездескен қиындықтары қарастырылады.

Алаш қозғалысының азамат соғысы кезеңіндегі саяси эволюциясын зерттеу [7,187 б] . Бұл міндет әр түрлі саяси күштермен қарым-қатынас, ымыраласу мен қарсыласу стратегияларын, қозғалыстың ішкі қайшылықтарын талдауды қамтиды.

Кеңес билігімен Алаш көшбасшыларының келіссөздер жүргізу процесін зерделеу. Мұнда кеңес саясатының эволюциясы, Алаш қайраткерлерінің позициялық өзгерістері, ақырғы нәтижелер талданады.

Алаш қозғалысының тарихи мәні мен мұрасын бағалау. Бұл міндет қозғалыстың қазақ ұлттық санасының дамуына қосқан үлесін, кейінгі ұлт-азаттық күреске тигізген ықпалын, қазіргі Қазақстан мемлекетінің қалыптасуындағы идеологиялық мәнін анықтауды көздейді.

4. Зерттеу хронологиялық шеңбері

Зерттеудің хронологиялық шеңберін анықтау кезінде Алаш қозғалысының дамуының логикалық кезеңдері ескерілді [8,67 б] . Негізгі зерттеу кезеңі 1900-1920 жылдарды қамтиды, бірақ толыққанды талдау үшін кеңірек хронологиялық аясы қажет.

Зерттеудің басталу кезеңі ретінде 1890-шы жылдар алынады. Бұл кезеңде қазақ зиялылығы арасында ұлттық идеялардың қалыптасуы басталды, Ахмет Байтұрсынов, Әлихан Бөкейханов сияқты болашақ Алаш көшбасшыларының қоғамдық-саяси қызметі белсенділене бастады [9, 202 б].

1905-1907 жылдардағы революция кезеңі Алаш қозғалысының алғышарттарының қалыптасуында шешуші мән болып табылады. Осы уақытта қазақ зиялылары заңды саяси қызмет жүргізу мүмкіндігін алды, алғашқы ұлттық баспасөз органдары пайда болды.

1917-1920 жылдар Алаш қозғалысының белсенді қызмет кезеңі болып табылады [10,145б]. Бұл кеңістікте партияның құрылуы, Алаш Орда автономиясының жариялануы, азамат соғысы жағдайындағы күрделі саяси маневрлер орын алды.

Зерттеудің соңғы кезеңі 1920-1930 жылдарды қамтиды. Бұл уақытта Алаш қозғалысының жойылуы, көшбасшыларының қуғын-сүргінге ұшырауы, кеңес билігінің ұлттық кадрлар саясатындағы кейбір Алаш қайраткерлерінің рөлі қарастырылады [11, 90 б].

Зерттеудің әдіснамалық негіздері

Алаш қозғалысын зерттеу күрделі әдіснамалық көзқарасты қажет етеді. Зерттеуде тарихи зерттеудің негізгі принциптері — тарихизм, объективтілік, жан-жақтылық қолданылады.

Тарихизм принципі Алаш қозғалысын нақты тарихи жағдайлар контекстінде қарастыруды, оның пайда болуы мен дамуының заңдылықтарын анықтауды көздейді. Бұл көзқарас қозғалысты оның дәуірінің стандарттары бойынша бағалауға, анахронизмдерден аулақ болуға мүмкіндік береді.

Объективтілік принципі барлық дереккөздерді сыни талдауды, әр түрлі көзқарастарды ескеруді, идеологиялық алдын ала ойлардан бас тартуды талап етеді [12, 230 б]. Бұл қатаң маңызды, өйткені Алаш қозғалысы ұзақ уақыт идеологиялық себептермен

бұрмаланып көрсетілді.

Жан-жақтылық принципі Алаш қозғалысының барлық аспектілерін — саяси, идеологиялық, мәдени, әлеуметтік — кешенді түрде зерттеуді көздейді. Бұл көзқарас қозғалыстың күрделілігі мен көп қырлылығын толық көрсетуге мүмкіндік береді.

Зерттеуде салыстырмалы-тарихи әдіс кеңінен қолданылады. Алаш қозғалысы басқа халықтардың ұлт-азаттық қозғалыстарымен салыстырылады, ұқсастықтар мен айырмашылықтар анықталады. Бұл Алаш қозғалысының ерекшеліктерін дәлірек көрсетуге көмектеседі.

Проблемалық-хронологиялық әдіс зерттеудің логикалық құрылымын қамтамасыз етеді. Әр мәселе тарихи дамуы тұрғысынан қарастырылады, себеп-салдар байланыстары анықталады [13,67 б].

5. Дереккөздік база

Зерттеудің дереккөздік базасын құрайтын материалдарды бірнеше топқа бөлуге болады. Алғашқы дереккөздер топына Алаш қайраткерлерінің еңбектері, партиялық құжаттар, Алаш Орда үкіметінің актілері, хат-хабарлар жатады.

Алаш көшбасшыларының публицистикалық еңбектері олардың идеологиялық көзқарастарын, саяси бағдарламаларын түсінуде маңызды роль атқарады. Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Мұхамеджан Тынышпаев сияқты тұлғалардың мақалалары мен кітаптары зерттеудің негізгі дереккөзі болып табылады [14,125 б].

“Қазақ”, “Алаш”, “Сарыарқа” сияқты ұлттық баспасөз органдарының материалдары Алаш идеологиясының дамуын, қоғамдық пікірдің қалыптасуын зерттеуде маңызды ақпарат береді.

Мұрағат құжаттары зерттеудің дереккөздік базасының маңызды бөлігін құрайды. Қазақстан Республикасының Орталық мемлекеттік архиві, Ресей Федерациясының мемлекеттік тарихи архиві, Ресей мемлекеттік әскери-тарихи архивінің қорларында Алаш қозғалысының тарихына қатысты құнды материалдар сақталған.

Кеңес дәуірінің ресми құжаттары — партиялық қаулылар, үкімет актілері, сот материалдары — Алаш қозғалысымен күрестің механизмдерін, оның жойылу процесін түсінуде маңызды [15,153 б].

Естеліктер мен дәйексөздер дереккөздерінің ерекше тобын құрайды. Алаш қозғалысына қатысушылардың, олардың замандастарының естеліктері оқиғалардың тірі көрінісін береді, статистикалық ақпаратты толықтырады.

6. Тақырыптың зерттелу деңгейі

Алаш қозғалысы туралы зерттеулердің тарихын үш негізгі кезеңге бөлуге болады. Кеңес дәуірі зерттеулері (1920-1980-шы жылдар), қайта құру кезеңінің зерттеулері (1980-1990-шы жылдар) және тәуелсіздік дәуірінің зерттеулері (1990 жылдан бүгінге дейін) [16,58 б].

Кеңес дәуірінде Алаш қозғалысы туралы объективті зерттеулер жүргізу мүмкін болмады. Ресми тарихнамада қозғалыс “буржуазиялық-ұлтшылдық”, “контрреволюциялық”

ретінде бағаланды. Алайда осы кезеңде жинақталған фактологиялық материал кейінгі зерттеулер үшін маңызды болды [17,64 б].

1980-шы жылдардың соңында идеологиялық бақылау әлсіреген кезде Алаш қозғалысын объективті зерттеу мүмкіндігі пайда болды. Е.Бекмаханов, М.Қойгелдиев, К.Нұрпейісов сияқты тарихшылар алғашқылардың бірі болып Алаш қозғалысының конструктивті жақтарын көрсетті.

Тәуелсіздік жылдары Алаш зерттеулерінің қарқынды дамуымен сипатталады. Н.Мартыненко, З.Қабульдинов, С.Өзкенбай, А.Кұсайынов, Қ.Алпысбес сияқты зерттеушілер Алаш қозғалысының әр түрлі аспектілерін жан-жақты зерттеді [18,244 б].

ҚОРЫТЫНДЫ

Алаш қозғалысы туралы жүргізілген зерттеу нәтижесінде қазақ халқының ұлттық-азаттық күресіндегі осы феноменнің маңызды тарихи орны мен қазіргі заманға дейінгі ықпалы анықталды. Зерттеу барысында қойылған мақсат пен міндеттер толық орындалып, келесі негізгі қорытындылар жасалды.

Алаш қозғалысының пайда болу заңдылықтары

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Алаш қозғалысының пайда болуы XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамында болған түбегейлі әлеуметтік-саяси өзгерістердің заңды салдары болды. Ресей империясының отарлау саясаты, Столыпин аграрлық реформасының теріс әсері, дәстүрлі қазақ қоғамының дағдарысы ұлттық сананың оянуына және саяси ұйымдасу қажеттілігіне алып келді.

Бөкейханов [4, 89-134 бб.], Байтұрсынов [2, 156-203 бб.], Дулатов [5, 234-278 бб.] сияқты зиялы қайраткерлердің еңбектерін талдау көрсеткендей, Алаш идеологиясы қазақ дәстүрлі мәдениеті мен еуропалық либералдық идеялардың синтезі негізінде қалыптасты. Бұл синтез қазақ ұлтшылдығының ерекше сипатын анықтады.

Алаш қозғалысының идеологиялық негіздері

Зерттеу нәтижесінде Алаш идеологиясының төрт негізгі компоненті анықталды. Біріншіден, ұлттық бірегейлікті сақтау және дәстүрлі мәдениетті қорғау идеясы. Қабульдинов [6, 89-124 бб.] көрсеткендей, бұл Алаш бағдарламасының түп негізін құрады. Екіншіден, демократиялық құндылықтарды дамыту және еуропалық саяси институттарды қазақ қоғамына бейімдеу. Үшіншіден, білім мен ағартуды дамыту арқылы ұлттық прогреске жету. Төртіншіден, экономикалық дамуды қамтамасыз ету және табиғи ресурстарды ұлттық мүдде үшін пайдалану.

Өзкенбай [12, 156-189 бб.] дұрыс атап өткендей, Алаш идеологиясы радикалдық ұлтшылдықтан алшақ, қоғамдық келісім мен толеранттылыққа негізделген болды. Бұл оның тарихи маңыздылығын арттырады.

Алаш Орда автономиясының тарихи мәні

1917 жылы жарияланған Алаш автономиясы қазақ тарихындағы алғашқы ұлттық мемлекеттік құрылым болды. “Алаш-Орда. Сборник документов” жинағындағы материалдар [17, 45-156 бб.] көрсеткендей, автономия демократиялық принциптерге негізделген конституциялық жобаны дамытып, заманауи басқару жүйесін құруға

тырысты.

Мартынeнко [10, 45-67 бб.] сыни бағасына қарамастан, Алаш Орда үкіметі қысқа мерзімде маңызды жұмыстар атқарды: білім беру жүйесін дамыту, ұлттық мәдениетті қолдау, экономиканы реформалау бағдарламаларын іске асыруға тырысты. Бұл тәжірибе кейінгі ұрпақтар үшін құнды мұра болды.

Азамат соғысы кезеңіндегі күрделі таңдау

Азамат соғысы жағдайында Алаш көшбасшылары күрделі саяси таңдау жасауға мәжбүр болды. Алпысбес [1, 78-112 бб.] көрсеткендей, олардың саяси маневрлері прагматикалық мүлдем емес, қазақ халқының мүддесін қорғау мотивімен түсіндіріледі. Бастапқыда ақ гвардиялармен одақтасып, кейіннен кеңес билігімен келіссөздерге отыру сияқты қимыл-әрекеттер ұлттық тәуелсіздікті сақтау ұмтылысымен байланысты болды.

Құсайынов [9, 203-245 бб.] Әлихан Бөкейханов мысалында көрсеткендей, Алаш көшбасшылары идеалистік мақсаттар мен саяси реалдылықты үйлестіруге тырысты. Бұл олардың саяси жетілгендігін көрсетеді.

Қуғын-сүргін және тарихи дәстүрдің үзілуі

1920-шы жылдардан бастап кеңес билігі Алаш қозғалысын жүйелі түрде жойды. Нұрпейісов [11, 123-156 бб.] көрсеткендей, бұл процесс тек саяси ғана емес, сонымен қатар мәдени-рухани сипат алды. Алаш көшбасшыларының қуғын-сүргінге ұшырауы ұлттық зияткерлік дәстүрдің үзілуіне алып келді.

Қойгелдиев [8, 45-78 бб.] дұрыс атап өткендей, кеңес дәуірінде Алаш мұрасының жасырылуы қазақ ұлттық санасының дамуына кері әсер етті. Бірақ Алаш идеялары толығымен жойылмай, жасырын түрде сақталып, кейінгі ұлт-азаттық үдерістерге ықпал етті.

Қазіргі заманға дейінгі ықпал

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін Алаш мұрасы жаңа мәндерге ие болды. Қасымбаев [7, 167-203 бб.] көрсеткендей, Алаш көшбасшыларының зияткерлік мұрасы қазіргі мемлекет құрылысында маңызды роль атқарды. Ұлттық құндылықтарды сақтау, демократиялық институттарды дамыту, білім мен мәдениетті көтеру мәселелеріндегі Алаш тәжірибесі өзекті болып қала береді.

“Қазақстан тарихы” коллективтік еңбегінде [16, 345-412 бб.] дұрыс атап өтілгендей, Алаш қозғалысы қазақ мемлекеттілігінің қалыптасуында идеологиялық негіз болды. Қазіргі Қазақстанның мемлекеттік символикасы, ұлттық идеясы, саяси жүйесі Алаш дәстүрімен байланысты.

Тарихи тәжірибенің маңыздылығы

Ысмайылов [15, 112-148 бб.] дұрыс көрсеткендей, Алаш қозғалысының тарихи тәжірибесі қазіргі заман үшін маңызды сабақтар береді. Ұлттық бірегейлікті сақтау мен жаһандану үдерістеріне бейімделу, дәстүрлі құндылықтар мен заманауи талаптарды үйлестіру, ұлттық мүдде мен халықаралық ынтымақтастық арасындағы тепе-теңдікті сақтау мәселелері бүгінгі күні де өзекті.

Әбдірайымов, Бекмаханов, Пищулинаның еңбегінде [14, 289-334 бб.] көрсетілгендей,

Алаш қозғалысы қазақ халқының саяси жетілгендігін, ұйымдасу қабілетін, ұлттық мүддесін қорғау дағдысын дамытуға ықпал етті.

Ғылыми зерттеудің келешегі

Зерттеу нәтижесінде Алаш қозғалысы туралы ғылыми білімдердің әлі де толық еместігі анықталды. Болашақта Алаш идеологиясының философиялық негіздерін, оның әлемдік ұлтшылдық ағымдармен салыстырмасын, қазақ қоғамындағы әлеуметтік базасын, кейінгі ұрпақтарға тигізген ықпалын зерттеу қажет.

Сондай-ақ Алаш көшбасшыларының жеке өмірбаяндарын, олардың зияткерлік мұрасын, шығармашылық әдістерін толық зерделеу, архив құжаттарын жан-жақты талдау міндеті тұр.

Қорытынды бағалау

Алаш қозғалысы қазақ халқының ұлттық-азаттық күресінің ең маңызды кезеңдерінің бірі болып табылады. Ол ұлттық сананың оянуы, саяси ұйымдасу тәжірибесі, мемлекеттік дәстүрлердің қалыптасуы тұрғысынан бағалы мұра қалдырды. Алаш идеялары қазақ ұлтының рухани дамуына, қазіргі Қазақстан мемлекетінің қалыптасуына үлкен ықпал етті.

Алаш қозғалысының тарихи тәжірибесі көрсеткендей, ұлттық мүдде мен жалпыадамзаттық құндылықтарды үйлестіру, дәстүр мен жаңашылдықты синтездеу, саяси прагматизм мен идеалистік мақсаттарды ұштастыру мүмкін. Бұл сабақтар қазіргі Қазақстанның дамуы үшін маңызды болып табылады.

Алаш мұрасын зерттеу және насихаттау ұлттық тәрбие беру, патриоттық сезімді дамыту, мемлекеттік сананы нығайту тұрғысынан өзекті міндет болып қала береді. Алаш қозғалысы қазақ халқының ұлттық тарихының ажырамас бөлігі ретінде ұрпақтан ұрпаққа дәстүр болып берілуі тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алпысбес, Қ.Қ. Алаш қозғалысы: тарихи-саяси талдау / Қ.Қ.Алпысбес. – Алматы: Қазақстан, 2017. – 368 б.
2. Байтұрсынов, А. Шығармалар / А.Байтұрсынов. – Алматы: Жазушы, 1989. – 464 б.
3. Бекмаханов, Е.Б. Қазақстан ХІХ ғасырдың 20-40 жылдарында / Е.Б.Бекмаханов. – Алматы: Қазақ ССР ғылым академиясының баспасы, 1957. – 459 б.
4. Бөкейханов, Ә. Шығармалар / Ә.Бөкейханов. – Алматы: Қазақстан, 1994. – 416 б.
5. Дулатов, М. Шығармалар / М.Дулатов. – Алматы: Жазушы, 1991. – 496 б.
6. Қабульдинов, З.Е. Алаш қозғалысы: тарих және тағылым / З.Е.Қабульдинов. – Алматы: Қайнар, 2008. – 472 б.
7. Қасымбаев, Ж.Қ. Ахмет Байтұрсынұлы / Ж.Қ.Қасымбаев. – Алматы: Ана тілі, 1998. – 320 б.
8. Қойгелдиев, М.Қ. Алаштық зиялылар / М.Қ.Қойгелдиев. – Алматы: Санат, 1997. – 304 б.
9. Құсайынов, А.К. Әлихан Бөкейханұлы / А.К.Құсайынов. – Алматы: Алаш, 2002. – 288 б.
10. Мартыненко, Н.Н. Алаш-Орда: иллюзии автономии / Н.Н.Мартыненко. – Алматы:

Қазақстан, 1995. – 224 с.

11. Нұрпейісов, К.Н. Алаш һәм Алаш-Орда / К.Н.Нұрпейісов. – Алматы: Ататек, 1995. – 256 б.

12. Өзкенбай, С.Ө. Алаш идеясы мен Алаш қозғалысы / С.Ө.Өзкенбай. – Алматы: Елтаным, 2009. – 384 б.

13. Тынышпаев, М. Материалы к истории киргиз-казахского народа / М.Тынышпаев. – Ташкент, 1925. – 156 с.

14. Әбдірайымов, М.А. Қазақстан тарихының очерктері / М.А.Әбдірайымов, Е.Б.Бекмаханов, К.А.Пищулина. – Алматы: Қазақстан, 1993. – 544 б.

15. Ысмайылов, Ғ.Ы. Алаш қозғалысы және қазіргі заман / Ғ.Ы.Ысмайылов. – Алматы: Арыс, 2006. – 312 б.

16. Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 4-том / Ж.Қ.Қасымбаев, К.С.Қаражан, А.Б.Галиев, А.К.Құсайынов. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2010. – 768 б.

17. Алаш-Орда. Сборник документов / Құрастырушы Н.Мартыненко. – Алматы: Атамұра, 1992. – 224 б.

18. Бөкейханұлы, Ә. Алаш арыстары: зерттеулер, деректер мен материалдар / Ә.Бөкейханұлы, Ғ.Қасымов. – Алматы: Ғылым, 2003. – 368 б.

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.